

Krunoslav Puškar

Križevci

Kristian Novak (2012). *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca: jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*. Zagreb – Rijeka: Srednja Europa - Filozofski fakultet, 482 str.

Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca prva je monografija Kristiana Novaka nakon nekoliko njegovih znanstvenih radova koji su se bavili rekonstrukcijom jezičnih biografija, a bili su usko vezani uz istraživanja jezičnih biografija iliraca. Kako i sâm autor objašnjava, knjiga je nastala preradom njegova doktorskog rada pod nazivom *Rekonstrukcija jezičnih biografija pripadnika ilirskoga pokreta. Prilog povijesnoj sociolingvistici hrvatsko-njemačkih jezičnih dodira* dovršenog i obranjenog u ožujku 2011. pod mentorstvom prof. dr. Velimira Piškorca, a rezultat je istraživanja koja su započela još 2007. godine u sklopu znanstvenog projekta “Njemački i hrvatski u dodiru – sociokulturni aspekti i komunikacijske paradigme” pod vodstvom prof. dr. Zrinjke Glovacki-Bernardi (str. 10). Usredotočivši se u svojim istraživanjima na jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, autor je u međuvremenu objavio i prve rezultate refleksija o jeziku i identitetu Dragojle Jarnević (2007)¹ i I. K. Sakcinskoga (2008)² koje su u ovu monografiju inkorporirane, proširene te usustavljene.

Knjiga broji 482 stranice i podijeljena je u četiri glavne cjeline u koje nisu ubrojani *Uvod* i *Zaključak*. Sâm *Uvod* nam donosi kratak *Predgovor* (str. 9-10) i nešto duži *Gdje je što? Kratak vodič kroz knjigu* (str. 11-17), koji je s obzirom na opseg knjige itekako potreban. Uz općenite činjenice o nastanku knjige i njenoj motiviranosti, u *Predgovoru* Novak navodi kome ova monografija može biti od koristi, navевši da su to prije svega studenti germanistike, kroatistike, kroatologije i lingvistike koje zanimaju ‘sociolingvistički i nacionalnointegracijski procesi u razdoblju ilirizma, standardizacija i implementacija hrvatskoga jezika, pretpostavke i posljedice društvene i individualne višejezičnosti, hrvatsko-njemački jezični i kulturni dodiri te konstrukcije kolektivnih identiteta u najširem smislu’ (str. 9). Kako autor nadalje ističe, množinski oblik ‘kolektivni identiteti’ u naslovu i temi knjige nije slučajan.

¹ Novak, K. (2007). Refleksije o njemačko-hrvatskoj dvojezičnosti i identitetu u Dnevniku Dragojle Jarnević. Granić, Jagoda, ur. *Jezik i identiteti: zbornik*. Zagreb - Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 387–399.

² Novak, Kristian (2008). “Po rodu, po karvi i po jeziku”. Nacionalni identitet u političkim i publicističkim tekstovima Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. *Povijesni prilozi* 34: 147–174.

Uzme li se u obzir uistinu turbulentna povijest sjeverozapadne Hrvatske te njeni kompleksni društvenojezični i kulturni dodiri s nekoliko europskih zemalja, dvojezičnost i višejezičnost na tome prostoru više su bili pravilom nego iznimkom, što je i rezultiralo internalizacijom nekoliko kolektivnih identiteta u istom vremenu.

Monografija je podijeljena, kao što smo već istakli, na četiri opsežne cjeline. Prva cjelina pod nazivom *Povijesnopolitički i društveni okvir nastanka i djelovanja ilirskoga pokreta* (str. 19–145) bavi se dosadašnjim istraživanjima društvenojezične situacije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj prvenstveno do 1848. godine. U toj cjelini autor daje detaljan prikaz teritorijalnog i političkog ustroja, nacionalnog sastava stanovništva i višejezičnosti zemalja pod vlašću dinastije Habsburg, odnosno pod Habsburškom monarhijom. Kako doznajemo, zbog heterogena sastava stanovništva te artifičijelne državne tvorevine i jačanja nacionalnih programa s godinama se smanjuje moć Beča i utjecaj njemačkog jezika. No unatoč svemu njemački jezik ostaje *lingua franca* Monarhije, premda nikad nije proglašen službenim jezikom na tom području.

Što se pak tiče hrvatskih zemalja u prvoj polovici 19. st., one su bile rascijepljene na nekoliko dijelova. Civilna Hrvatska i Civilna Slavonija bile su pod ugarskom upravom, a time i pod pretenzijama uvođenja mađarskog jezika u obrazovni sustav i javnu upravu, dok su Vojna krajina i Dalmacija bile pod austrijskom upravom. U Civilnoj je Hrvatskoj njemački bio jezikom viših slojeva stanovništva, dok je u Vojnoj krajini on bio zapovjednim jezikom i jezikom školstva. Iako u to vrijeme jača otpor prema njemačkom jeziku, on ipak ostaje važnim stranim jezikom na našem prostoru, za razliku od latinskog, univerzalnog jezika Crkve i znanosti, koji u 19. st. polako počinje gubiti svoj prijašnji značaj. Međutim, osim njemačkog u hrvatskom integracijskom prostoru postojala su i dva domicilna konkurentna idioma - dva visoko normirana književna jezika, kajkavske i štokavske osnovice. Planskom zamjenom kajkavskoga književnog jezika štokavskim kao sredstva otpora mađarizaciji i germanizaciji i sredstva izgradnje nacionalnog identiteta dolazi u određenoj mjeri do otpora štokavizaciji i otpora sâmoj ilirizaciji.

Važno je napomenuti da autor u svome djelu diferencira dva uvelike preklapajuća i arbitrarna pojma: ilirski pokret i hrvatski narodni preporod. Dok se prvi pojam odnosi na godine kada službeno djeluje pokret (1835–1843), drugim se pojmom naziva cjelokupno razdoblje od 1790. do 1848. godine. Isto tako, autor ističe problematiku pridjeva 'ilirski' kojim su različite osobe označavale i razumijevale različite stvari, a koji je naposljetku i zabranjen 1843. od strane Beča. Premda je ilirski pokret zahvatio sve hrvatske dijelove, sjeverozapadna je Hrvatska zapravo bila njegovim središtem, osobito urbani dijelovi, zbog čega se i sâm autor usredotočuje up-

ravo na to područje. Međutim, bez obzira na isto područje, autor zaključuje kako su ilirci 'i u jezičnom pogledu i glede obiteljskoga podrijetla bili šarena skupina' (str. 77).

U pogledu nacionalne ideologije ilirskog pokreta autor pokazuje svoje poznavanje literature o konceptu nacije i svoj njenoj problematici, kao i poznavanje domaće literature o povijesti nacionalne ideologije istog pokreta, pri čemu ne zaobilazi ni utjecaj suvremenih nacionalnih ideologija na ideologiju iliraca. Postojala su tri identitetna koncepta: hrvatski, južnoslavenski i ilirski, a autor na temelju uvida u literaturu zaključuje da su se elementi ilirske ideologije mijenjali kroz vrijeme s pretpostavkom da je tome bilo tako zbog trenutnih okolnosti, odnosno trenutnog odnosa Beča prema pojedinom konceptu, kao i preferencija sâmihih pojedinaca. Također, u pogledu nacionalne ideologije najzastupljeniji je bio koncept austroslavizma uz također dominantan trijalizam, odnosno austrijsko-ugarsko-južnoslavenski ustroj Monarhije. Što se pak tiče jezične koncepcije iliraca, ona je bila koncepcijom polivalentnog nadregionalnog jezika koji bi omogućio šire područje recepcije, što je u to vrijeme podrazumijevalo i odgovarajuća slovopisna rješenja. Nakon toga, autor se nakratko osvrće i na kasnije filološke škole i važna opća mjesta njihova djelovanja poput, između ostalog, teze da su Hrvati preuzeli srpski književni jezik koji je kodificirao Vuk S. Karadžić i da su se Hrvati i Srbi ujedinili u jednom književnom jeziku. U ovoj cjelini autor uspijeva prikazati kompleksan povijesnodsudruštveni kontekst 19. st. u kojem su djelovali ilirci, a pomoću kojeg će moći lakše analizirati njihove biografije.

U drugoj cjelini naziva *Teorijska i metodološka polazišta istraživanja* (str. 147–225) autor objašnjava kako '[h]rvatska se povijest jezika bavila najvećim dijelom jezikoslovnim djelovanjem iliraca, a manje njihovim jezičnim ponašanjem u konkretnom smislu' (str. 149). Stoga je u njegovu istraživanju važna mikrorazina kako bi se što više saznalo o makrorazini, odnosno jezičnoj praksi kolektiva. Tako postavljene smjernice podrazumijevaju interdisciplinarni pristup temeljen na širokim teorijskim i metodološkim polazištima pa autor u vidu rasvjetljavanja svog istraživanja uključuje discipline poput povijesne sociolingvistike, kontaktne lingvistike (ili dodirnog jezikoslovlja) i kritičke analize diskursa te mnoge kontaktnolingvističke fenomene poput dvojezičnosti, diglosije, interferencije, transfera, prebacivanja kodova, jezičnoga konflikta i druge. Naravno, u središtu čitava istraživanja nalazi se metoda jezične biografije. Kao metoda istraživanja jezičnih dodira jezična biografija primjenjivana je već od 80-ih i 90-ih godina 20. st., no tek od prošlog desetljeća ona dobiva na važnosti u sociolingvističkim i kontaktnolingvističkim istraživanjima. Autor daje sustavan pregled jezičnobiografskih istraživanja u Hrvatskoj i izvan nje, iz kojeg se može zaključiti kako kvalitativna paradigma zaslužuje svoju

ulogu u znanstvenim istraživanjima unatoč čestim zabludama i predrasudama o njenoj valjanosti, korisnosti i objektivnosti. Autor zaključuje da iako izostaju strogo određene metodske granice te nove metode, postoje sasvim jasni ciljevi. Osvrnuvši se na teorijske postavke relevantnih znanstvenih disciplina u sklopu njegova istraživanja, autor je pokazao zavidno poznavanje teorije i literature o već spomenutim disciplinama.

Treća cjelina pod nazivom *Opis metodologije, korpusa i faza istraživanja. Kako rekonstruiramo jezični biografiju?* (str. 227–249) ukratko prikazuje područje interesa kod analize jezičnih biografija, a to je jezična uporaba iliraca. U analizirane teme, prema Novaku (str. 227–228), ušli su sljedeći aspekti pojedinih pripadnika ilirskog pokreta: prikazivanje sebe i svoje jezične prakse, procjenjivanje svoje jezične kompetencije u različitim jezicima, izgled stvarne jezične uporabe, uključivanje novih slovopisnih i gramatičkih rješenja u svoju jezičnu praksu, refleksije o jezičnoj praksi okoline itd. Što se pak tiče faza istraživanja, autor ih također navodi nekoliko (str. 228–229). Prema njemu to su prikupljanje podataka iz postojećih biografija pojedinaca, uvid u arhivske ostavštine i objavljena djela iliraca, prikupljanje podataka iz sekundarne literature o tim istim pojedincima odabranima za dubinsku analizu, usustavljanje osnovnih jezičnobiografskih informacija o njima i analiza prikupljenih tekstova, rekonstrukcija narativnih identiteta, interpretacija i pokušaj generalizacije na temelju rezultata analize, čime se može dobiti zaokružena slika određene jezične biografije. Kako iz mnogih razloga nije bilo moguće analizirati jezične biografije svih iliraca i u istom opsegu, autor se pri odabiru osoba za dubinsku analizu odlučio za Dragojlu Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, pri čemu su se u jezičnu analizu tekstova uzimali svi tekstovi neovisno o tematici, dok su u analizu narativnih identiteta uključeni autobiografski, dnevnički i memoarski zapisi. Na temelju svega toga, jezična je praksa iliraca promatrana iz tri aspekta: kakve su predodžbe dotičnih iliraca o vlastitoj jezičnoj praksi, kakve su predodžbe drugih osoba o jezičnoj praksi tih iliraca te kakvi su rezultati jezične analize tekstova kao njihove stvarne jezične prakse. Iako u obzir nisu uzeti svi pripadnici ilirskog pokreta, kako autor navodi, ovim istraživanjem došlo se do saznanja o mnogim ilircima i njihovoj društvenoj mreži pa će se njihove jezične biografije istraživati u naknadnim detaljnijim istraživanjima.

Četvrta cjelina je najveća i najvažnija cjelina u knjizi i zove se *Analiza* (str. 251–425). U njoj su prikazane višerazinske analize jezičnih biografija pripadnika ilirskog pokreta Dragojle Jarnević (str. 251–312), Ljudevita Gaja (str. 312–366) i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (str. 366–425). Budući da su Novakove analize opširne i detaljne, u ovom ćemo prikazu naglasiti samo neke dijelove njihovih biografija

koje su od velike važnosti za razumijevanje njihova života i osobnih motivacija za djelovanje u ilirskom pokretu.

Dragojla Jarnević rođena je (kao Caroline Jarnević) 1812. u Karlovcu, a umrla je 1875. također u Karlovcu. Njena je jezična biografija zanimljiva zbog toga što se u njejoj obitelji prije svega govorilo njemačkim vernakularom, zbog čega je u ranom dijelu svog života bila obilježena dominantnom jednojezičnošću. Naime, do 24. godine nije znala govoriti hrvatskim jezikom te je i osjećala odbojnost prema njemu. Premda se prvenstveno uzdržavala krojačkim i kitničarskim zanatom, usvajanjem narodnog jezika intenzivno se počinje baviti književnim i stručnim pedagoškim radom. Kako to u njejoj jezičnoj biografiji pokazuju mnogi objasnidbeni modeli, sama je za sebe odabrala život neudane žene posvećene obrazovanju, pisanju i umjetnosti, a ne tjelesnim užicima, zbog čega je se smatra začetnicom feminizma u Hrvatskoj. Mnogo se toga o njoj zapravo zna iz njezina dnevnika koji počinje pisati u dobi od 21 godine do gotovo kraja života, do 1874. godine. Prvih 10 godina ona piše na njemačkom, a kasnije nastavlja na narodnom jeziku. Godine 1871. i 1872. Jarnevićeva prevodi njemački dio dnevnika na hrvatski, a njen otpor prema njemačkom jeziku, zapravo njenom materinjem jeziku, sve više jača. Također, ona postaje i sve više kritična naspram drugih iliraca koji i dalje govore na njemačkom ili na njemu objavljuju znanstvene, književne i političke radove, dok ona zapravo predstavlja iznimku. Kritična je i prema pripadnicima svoga naroda općenito koristeći stereotipove stranaca, ali kasnije, s idejama ilirskoga pokreta, ona zauzima pozitivniji stav. Tijekom svoga života pravi veliki odmak od početne jednojezičnosti učeći mnoge strane jezike, no što se tiče hrvatskoga jezika ostaje na stupnju gotovo osnovne jezične kompetencije s mnogim pogreškama kod pisanja.

Ljudevitu Gaju (rođen 1809. u Krapini, a umro 1872. u Zagrebu), jezikoslovnom autoritetu i vođi ilirskog pokreta, obiteljski vernakular bio je također njemački jezik, no njegovao se i lokalni krapinski idiom. Roditelji su bili višejezični kakvim je i on sâm postao, makar je istaknuo da je kao mladić mrzio strane jezike i držao se podalje od njih. On učenje stranih jezika opravdava kao sredstvo, koje će mu između ostalog pomoći kod promicanja narodnog jezika i istraživanja povijesti Slavena. Najvećim dijelom službeno piše drugima na njemačkom, a manje na latinskom. Tekstovi iz Gajeve privatne korespondencije, tekst njegove autobiografije pod naziva *Vjekopisni moj nacrtak* itd., izvori su mnogih planski pisanih jezičnih i jezičnobiografskih koncepcija te provodnih motiva koji se pojavljuju u njegovoj argumentaciji vlastitih jezičnih i političkih postupaka. Iako u konačnici nije zaživjela, jedna je od zanimljivih ranih Gajevih koncepcija bila i ta da se uvede idiom s elementima sva tri narječja po uzoru na Vitezovića. Prema Novaku, '[a]naliza Gajeva jezično-ideološkog diskursa pokazala je da su dominantne teme dokazivanje prava

naroda na vlastiti jezik, prava na povezivanje u nadregionalnom književnom jeziku, dokazivanje opravdanosti uporabe ilirskoga imena te uvjeravanje da su rad na jeziku i uporaba narodnoga jezika dužnosti svakoga domoljuba' (str. 364).

Ivan Kukuljević Sakcinski rođen je 1816. u Varaždinu u plemićkoj obitelji, a umro u Puhakovcu blizu Varaždina 1889. godine. U njegovoj se obitelji barem jednim dijelom govorio kajkavski jezik. Za školovanja Sakcinski se služi njemačkim i latinskim, na kojima, uz štokavski, kasnije piše i svoje iznimno plodne povijesnoznanstvene radove, što Novak (str. 386) objašnjava ciljanjem na određeno čitateljstvo. Međutim, Novak (str. 387) zaključuje da je njegova kompetencija u latinskoj zapravo bila ograničena, što je moguće bio jedan od razloga zašto se on odlučuje za narodni jezik i govorenje njime. Odlaskom u vojnu službu 1833. na izrazito njemačkom govornom području Sakcinski isprva na kratko vrijeme vodi dnevnik na kajkavskom, zatim na njemačkom, a od 1836., primanjem ilirskih ideja, piše na štokavskom. Međutim, on je teško napredovao kako na štokavskom hrvatskom tako i na njemačkom. Na štokavici mu je napisana prva hrvatska drama, *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*, izvorno napisana na njemačkom, a jezično dotjerana 1839. godine uz pomoć prijevoda Vjekoslava Babukića, budući da je u to vrijeme Sakcinski još uvijek bio nesiguran u štokavskom jeziku. Međutim, u svojim tekstovima on je veliki zagovornik hrvatskog jezika ističući opasnost od odnarođivanja. Što se tiče njegova znanstvenog djelovanja, ono je katkad bilo nekritički i subjektivno jer je Sakcinski svojim znanstvenim radom prije svega tražio legitimaciju narodnog jezika i povijesti. U njegovoj se biografiji spominje i njegovo političko djelovanje kao i njegov nezaobilazan prvi govor na hrvatskome jeziku u Hrvatskome saboru 2. svibnja 1843. godine. S obzirom na činjenicu da je Sakcinski bio uvelike plodan, osobito u svome povijesnoznanstvenom radu, kako Novak zaključuje (str. 419-420), '[k]orpus ovoga istraživanja teško može zadovoljiti načelo reprezentativnosti, stoga za rekonstrukciju jezične biografije Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u većoj mjeri nego za one Ljudevita Gaja i Dragojle Jarnević vrijedi da su zaključci i opservacije podložne reviziji i reevaluaciji.'

Međutim, bez obzira na reprezentativnost, Novak je svojim spoznajama dobivenima višerazinskom analizom tekstova već spomenutih iliraca uspio širokim metodološkim okvirom i heterogenošću korpusa prikupljenih tekstova stvoriti pouzdan holistički prikaz i svjedočanstvo njihove konkretne jezične prakse, viđenja jezične prakse drugih iliraca i same društvenojezične prakse s očitim zajedničkim obilježjima, što pokazuje i njegov *Zaključak* (str. 427-434). Nakon *Zaključka* slijedi *Biografija* (str. 435-469) s opširnom sekundarnom literaturom i sekundarnom biografskom literaturom o Dragojli Jarnević, Ljudevitu Gaju i Ivanu Kukuljeviću Sak-

cinskom te opsežan korpus istih iliraca na kojima je temeljena analiza, kao i izvorni tekstovi njihovih suvremenika.

Na temelju svega navedenoga možemo zaključiti kako je Novak na temelju svojih istraživanja uspio metodu jezične biografije uvesti na velika vrata u hrvatsku jezikoslovnu tradiciju. Također, prva je Novakova monografija pokazala kako je stvaranje hrvatske nacije i hrvatskog jezika uistinu vezano uz hrvatski narodni preporod i ilirska poimanja nužnosti polivalentnog nadregionalnog jezika. Širokim spektrom (sa)znanja o povijesnopolitičkom i društvenom okviru nastanka i djelovanja ilirskog pokreta, o teorijskim i metodološkim polazištima na kojima temelji svoja istraživanja te vještim prikazom svojih saznanja iz opsežnoga i raznovrsnoga korpusa iliraca, Novak je pokazao kako svako poglavlje njegove knjige može biti priča za sebe, ali priča dovoljno opširna i zanimljiva, a istraživanje jezičnih biografija iliraca, kao što je i sâm u *Uvodu* točno ocijenio, ‘sociolingvističkom temom *par excellence*’.